
priopćenja

Valentin Pozaić

»DEKLARACIJA O EUTANAZIJI«

Uz petu obljetnicu

Pitanja o dostojanstvu čovjeka, njegovu životu, bolesti, trpljenju i smrti trajno su prisutna u ljudskoj misli kao i u kršćanskoj poruci spasenja. Potraga za njihovim značenjem i smislom napose se osjetljivo, a kadikad i tjeskobno, javlja u bolesti i u posljednjem stadiju života, u starosti i tijekom umiranja. U novije vrijeme sve se više, uz zahtjev za pravom na život u dostojanstvu, postavlja i zahtjev za pravom na smrt u dostojanstvu, zagovarajući pritom i prizivajući eutanaziju, smrt po izboru, po narudžbi ili ubojstvo iz milosrđa.¹

Problem eutanazije nije sasvim nov, niti se tek sada postavlja pred kršćansko poimanje života i smrti. Prisutan je već gotovo cijelo stoljeće, u posljednje vrijeme, međutim, mnogo više negoli pred nekoliko desetljeća. Crkvena je nauka već prije više puta bila jasno o tome izložena. Ipak, *Sv. Kongregacija za nauke vjere* smatrala je potrebnim da o tom pitanju u ovo naše vrijeme izradi i objavi zasebni dokument. Učinila je to prije pet godina.² Budući da do sada, koliko nam je poznato, ta izjava o eutanaziji nije predstavljena našoj javnosti, smatramo potrebnim to učiniti makar i o njezinoj petoj obljetnici, i zbog značenja problema koji obrađuje i zbog važnosti rješenja na koja upućuje.

¹ Usp. COMMISSION FAMILIALE DE L'EPISCOPAT (Paris), *Vie et mort sur commande* (note de presse), 21 novembre 1984, str. 5—6.

² SVETI ZBOR ZA NAUK VJERE, *Deklaracija o eutanaziji*, u *Bogoslovska Smotra* 50 (1980) 400—405. Kratki uvod (str. 399-401) i prijevod dokumenta izradio dr. M. Biškup. Izjava nosi nadnevak 5. svibnja 1980., a potpisao ju je tadašnji pročelnik

1. Nove okolnosti

Bez omalovažavanja *Deklaracije* možemo mirno reći da ona u biti ne donosi ništa novo. Čemu, dakle, novi dokument? O tome nam, u svojem uvodnom dijelu, odgovor daje sama izjava.³ Sva je novost u tome što iznosi, doduše već poznate stavove, ali u novim okolnostima i na nov način.

U prvom redu riječ je o novim i zadivljujućim dostignućima suvremene medicine. Doista, do jučer neizlječive bolesti, danas se uspješno liječe, a gotovo nezamislivi zahvati postaju stvar rutine. Bol u načelu više nije neukrotiva. Smrt više ne dolazi kad ona »hoće«. Njezin se čas ne samo osjetno otkazuje na početku života — mortalitet djece, nego se uspješno odgađa i na kraju života — prosječna životna dob sve se više produžuje.

Nova dostignuća i ostvarenja, međutim, donose sa sobom i nove mogućnosti manipulacije bilo čovjekovim životom ili pak njegovom smrću. Opasnost je da se medicina više posveti bolestima, životnim funkcijama i borbi protiv smrti, a da zaboravi subjekt svega toga, tj. čovjeka kao osobu. O medicini takva usmjerenja već se govori kao o »teroru čovječanstva«.⁴ Stoga ne iznenađuje činjenica da ljudi danas sve više postavljaju pitanja o značenju duboke starosti i smrti, kao i pitanja o pravu na smrt »blagu«, »bezbolnu« i »u dostojanstvu«.

Spomenuta pitanja, zbog svojih novih dimenzija, zahtijevaju novo vrednovanje i na etičkom području. Budući da se radi o pitanjima i odgovorima od općeg značenja, pojedini biskupi i biskupske konferencije, koji su o tome izdali svoje smjernice za vlastita područja, obratili su se rimskoj Kongregaciji da ona iznese katolički stav o toj stvari, mjerodavan za cijelu Crkvu. Pošto je proučila problem, zatražila i dobila mišljenja stručnjaka, Kongregacija je objavila dokument o kojem govorimo.

U svojem izlaganju *Deklaracija* se oslanja na načela prethodnih dokumenata, koja i danas ostaju »u cijelosti na snazi«.⁵ Obraća se u prvom redu članovima vlastite katoličke obitelji, zatim ostalim kršćanima i svima koji vjeruju u Boga stvoritelja, brižnoga i gospodara života, te, na kraju, svakom čovjeku dobre volje, imajući osobito u vidu one koji bi po svojoj društvenoj ili političkoj službi mogli utjecati na donošenje zakona u vezi s tim.⁷

Sv. Zbora, naš kardinal Franjo Šeper. Dokument je dan u javnost u *L'Osservatore Romano*, 27. lipnja 1980., na str. 1. i 4.; latinski i talijanski tekst. Za službeni latinski tekst usp.: *AAS* 72 (1980) 542—552.

³ U navođenju *Deklaracije* upućujemo na vatikanska tipska izdanja na više jezika. Izvorni radni tekst: *Déclaration sur l'euthanasie*, Typs Polyglottis Vaticanis, Cité du Vatican, 1980; skraćeno: *D.*, str. 3—4.

⁴ H. THIELICKE, *Wer darf leben?*, München, 1970, str. 26.

⁵ Usp. G. CAPRILE, *Il Magistero della Chiesa sull'eutanasia* u P. BERETTA (izd.), *Moriere sì, ma quando?*, Cinisello Balsamo (Mi), 1977, str. 192—220.

⁶ Usp. hrvatski prijevod u *BS*, str. 400. Usp. bilješku 2.

⁷ Jedini neckrveni dokument na koji se *Deklaracija* poziva jest *Recommandation 779 (1976)* o pravima bolesnih i umirućih, izdan od L'ASSEMBLEE PARLEMENTAIRE DU CONSEIL DE L'EUROPE (usp. SIPECA n. 1, mars 1977, str. 14—15). »Preporuka« ne spominje izričito eutanaziju, ali govori o pravu i obvezi liječenja u skladu s ljudskim dostojanstvom. »Preporuka« je savjetodavnog karaktera pa može poslužiti državama članicama vijeća kao osnovni materijal u donošenju zakona; odatle i njezino značenje.

2. Ljudski život

Izlaganje o životu, njegovoj vrijednosti i ljudskome dostojanstvu zauzima središnji dio *Deklaracije*. Poglavlje o životu otvara se tvrdnjom, općepoznatom i priznatom, a koja se može smatrati i temeljnim načelom svake bioetike: *Ljudski je život temelj svih dobara, izvor i prijeko potrebni uvjet svakoga ljudskog djelovanja i društvenog života.*⁸

Ljudski se život, dakle, ne promatra i ne vrednuje samo ukoliko je biološka datost, već više kao temelj osobnog ljudskog postojanja, kao preduvjet i mogućnost da se ostvare više vrednote čovjekove osobe, kao npr. sloboda, samoodređenje, itd.

Uz tu temeljnu vrednotu, zajedničku nazoru svakog čovjeka, po kojoj je životu priznat i određeni sveti karakter nepovredivosti, kršćanin, u svjetlu svoje vjere, gleda život i kao dar-zadatak, povjeren mu od Boga da ga čuva, razvija i unapređuje u svim njegovim dimenzijama. U svjetlu iste vjere, činjenica da se Božja Riječ, Isus, utjelovio u ljudskom obličju, prihvatio ljudski život u svim njegovim uvjetima — u bolesti i patnji i smrti, da se poistovjetio sa svakim čovjekom (usp. Mt 25, 40), svakom ljudskom životu u svim njegovim stadijima daje sasvim novo i osobito značenje, vrijednost i dostojanstvo.

Život je temeljna, ali ne i najviša vrednota. Tako npr. za onoga tko želi uistinu slijediti Krista, sve ostalo, pa i sam život, postaje drugotna vrijednost (usp. Mt 6, 23). Stoga je ne samo etički dopušteno, nego i zahtjevno da se radi viših motiva i vrednota — čast Božja, spasenje duša, služenje braći — »vlastiti život prinese ili izloži opasnosti.«⁹

3. Eutanazija

Živa rasprava za i protiv dopuštenosti eutanazije urodila je općom pomutnjom u vezi s definicijom samog pojma. Svjesna tog stanja nejasnoće, a često i upotrebe izraza sa sasvim oprečnim značenjima, *Deklaracija* želi jasno odrediti u kojem ga smislu upotrebljava: *Nazivom eutanazija označuje se zahvat ili propust koji po svojoj naravi ili po nakanu uzrokuje smrt da bi se otklonila svaka bol. Prema tome, eutanazija se sastoji u nakani volje i u postupcima koji se primjenjuju.*¹⁰

Čitajući ovu definiciju, odmah se uočava da se ne upotrebljavaju izrazi »aktivna — pasivna« eutanazija, koji se još uvijek mnogo upotrebljavaju u dnevnom tisku i, na žalost, u stručnoj literaturi, a stvaraju isto tako mnogo nesporazuma. Često se, naime, fizički red želi poistovjetiti s moralnim, kao da bi »pasivna« eutanazija, tj. propust — i to dužnog čina! — bila manje ubojstvo od »aktivne«, pozitivnog ubojstva. *Deklaracija* smanjuje terminologiju na najmanju moguću mjeru, u skladu s dosadašnjim crkvenim dokumentima, gdje

⁸ D, str. 5.

⁹ D, str. 6. *Deklaracija* upozorava na razliku između žrtve života kao »prinos« i samoubojstva. Danas se raspravlja i o mogućnosti samoubojstva kao žrtve života. Neki misle da samoubojstvo iz uistinu altruističkih motiva može biti moralno pozitivno [usp. V. EID, *Freie Verfügung über das eigene Leben?* u V. EID (izd.), *Euthanasie oder Soll man auf Verlangen töten?*, Mainz, 1975, str. 80—81].

¹⁰ D, str. 6.

»eutanazija« jednostavno znači »ubojstvo iz milosrđa«, bilo da je to ubojstvo izvedeno »aktivno« ili »pasivno«. ¹¹

4. Etičko vrednovanje eutanazije

Poimanje ljudskoga života i sasvim određeno značenje eutanazije, kako ih iznosi izjava, polazna su točka za etičko-moralno vrednovanje tzv. smrti po izboru, narudžbi ili samilosnog ubojstva.

Na *općem* planu eutanazija je »ponovno i odlučno« otklonjena kao zločin krajnje težine, jer »ništa i nitko ne može dopustiti da se ubije nevino ljudsko biće, bilo fetus ili embrio, dijete ili odrastao čovjek, starac, neizlječivi bolesnik ili osoba u smrtnoj borbi«. Eutanazija je na *individualnom* planu izjednačena s ubojstvom: »Nikom nije dopušteno da zatraži taj smrtonosni postupak za sebe ili za drugoga koji je povjeren njegovoj odgovornosti, na to ne smije pristati ni izričito ni prešutno.« Nadalje, primjena eutanazije neprihvatljiva je i s *društvenog* gledišta, jer »niko ja vlast ne može to zakonito nametnuti ili dopustiti«. ¹²

U svjetlu kršćanskoga poimanja života u svim njegovim dimenzijama i dostojanstva osobe eutanazija se pokazuje kao povreda nacрта Božje ljubavi i božanskoga zakona, uvreda ljudske osobe, bijeg iz ljubavi prema sebi i drugima, zločin protiv života, protiv prirodne težnje za životom, te kao atentat na čovječanstvo. ¹³

5. Patnja i smrt

Temu patnje i smrti izjava o eutanaziji dotiče gotovo samo usput, dajući tek neke osnovne primjedbe. Tako podsjeća da se smrt ne odvija uvijek i samo u krajnje teškim bolima, premda ne niječe takve slučajeve. ¹⁴

Deklaracija podsjeća na mogućnost i obvezu pozitivnog pristupa kako životu, tako i boli i smrti, napose u svjetlu vjere u Kristovu smrt i uskrsnuće ¹⁵, ali podsjeća i na mogućnost da bol i agonija, ako prijeđu granice podnošljivosti, mogu pobuditi želju za nasilnom smrću kao rješenjem. Ipak, odmah naglašava da bolesnikove zahtjeve za ubojstvom treba najprije dobro ispitati, jer oni redovito ne znače želju za smrću, već vapaj za boljom njegom i većom ljudskom pažnjom.

Smrt za kršćanina ne predstavlja katastrofu. On u njoj vidi neizbježivi, ali sastavni dio života. I dok smrt označuje kraj života na Zemlji, otvara ulaz u besmrtnost. Stoga se na taj čas treba svjesno pripraviti. Toliko zahtjevano pravo na smrt u dostojanstvu *Deklaracija* prihvaća i tumači kao pravo na uistinu vla-

¹¹ Usp. PIO XII. u *AAS* 50 (1958), str. 695.

¹² *D*, str. 7.

¹³ Očito se misli na razorne i nezaustavljive posljedice jednom dopuštene eutanazije, o čemu obilno svjedoči iskustvo eutanazije u Njemačkoj pod nacističkim režimom.

¹⁴ *Deklaracija* nas, bez sumnje, upućuje na dokumentirana iskustva liječnice E. KÜBLER-ROSS, *Razgovori s umirućima*, Zagreb, 1980.

¹⁵ »Doista, ako živimo, Gospodinu živimo, i ako umiremo Gospodinu umiremo. Živimo li, dakle, ili umiremo — Gospodinovi smo« (*Rim* 14, 8).

stytu, ne nasilnu, već naravnu smrt, u smirenosti za susret s Kristom, tako da čovjek, ispunivši svoje obveze prema bližnjemu i Bogu, umire koliko je moguće bez boli i pri svijesti, u ozračju ljudske i obiteljske topline.¹⁶

6. Briga za zdravlje i život

Iz polazne činjenice da je život osnovno, temeljno dobro, dar-zadatak, *De-klaracija* kratko i jasno zaključuje da je svatko »dužan brinuti se za zdravlje i liječiti se«¹⁷, ali, dakako, ne pošto-poto.

Teškoće spojene s popratnim pojavama liječenja, kao što su ovisnost o lijekovima, gubitak svijesti i skraćivanje života, rješavaju se, uz djelomično napuštanje a i zadržavanje tradicionalnog načela »redovitih — izvanrednih« sredstava, novim načelom »razmjernih — nerazmjernih« sredstava.¹⁸ Kako ni to načelo samo po sebi ne donosi mnogo više svjetla, daju se četiri pojašnjenja za njegovu konkretnu primjenu.¹⁹

1) Tijekom liječenja mogu se primijeniti i ona sredstva koja se još istražuju, ako drugih nema, a bolesnik pristane na njih. Izlažući se određenoj opasnosti, bolesnik daje primjer velikodušnosti za dobro čovječanstva.

2) Već primijenjena sredstva slobodno je prekinuti, ako ne donose očekivanih plodova, a povezana su s nerazmjernim bolovima i neugodnostima za pacijenta, kao i s velikim troškovima. Donoseći takvu odluku, vodit će se briga o želji bolesnika i njegovih, dok će stručna mišljenja dati liječnici.

3) Trećim pojašnjenjem kao da se vraćamo tradicionalnom načelu. Precizira se da je slobodno zadovoljiti se »normalnim« sredstvima. Otkloniti druga sredstva koja sa sobom nose neku opasnost ili neugodnost za pacijenta ne znači počiniti samoubojstvo već jednostavno prihvatiti ovozemno stvarno stanje ljudskoga postojanja.

4) Kad je neizbježiva smrt već blizu slobodno je — održavajući i dalje brižnu njegu umirućega — otkloniti ono liječenje koje bi možda produžilo samo neko puno boli i oskudno stanje života, ili pak samo neke životne funkcije. Budući da takav slučaj može postati težak problem za liječnikovu savjest, veli se izričito: »Liječnik nema razloga da bude u tjeskobi kao da je uskratio pomoć osobi u pogibelji.«²⁰

U prosuđivanju i vrednovanju kada i koja će se sredstva »razmjerno« upotrijebiti, potrebno je, dakle, imati u vidu dvije činjenice. Prvo, vrstu sredstava, stupanj rizika u koji se ulazi, teškoće u primjeni, kao i materijalne troškove. Drugo, pozitivni predvidivi ishod za bolesnika, tj. »korisnost« liječenja, u usporedbi s mukama kojima se bolesnik izlaže u svojem konkretnom fizičkom i moralnom stanju.

¹⁶ *D*, str. 8—9. Takvo shvaćenu smrt u dostojanstvu omogućuju ustanove tipa »hospicij«.

¹⁷ *D*, str. 10.

¹⁸ »Neki radije govore o 'razmjernim' i 'nerazmjernim' sredstvima« (*D*, str. 10). U prilog tom novom i opreznom usmjerenju ide i sam naslov IV. poglavlja »Razmjerna upotreba sredstava«.

¹⁹ *D*, str. 10.

²⁰ *D*, str. 11.

7. Dokument u cjelini

Smanjivši terminologiju na jednostavni izraz »eutanzija«, u smislu i značenju ubojstva u vidu blage smrti, izjava slijedi već ustaljenu praksu crkvenih dokumenata, dok je istodobno ispred teološke rasprave koja se još uvijek dijelom vrti u nejasnoći toga pojma.

Za izvorno značenje pojma »eutanzija« *Deklaracija* ne nudi nikakav nov izraz, premda ih u teološkoj raspravi nalazimo više. Jedan od vrlo prikladnih svakako je izraz *njega umirućih*, koji izriče pravo na vlastitu smrt u dostojanstvu, poštujući do kraja života nepovredivo pravo na život u dostojanstvu.

Neke probleme, inače obilno prisutne u teološkoj raspravi, *Deklaracija* ne dotiče, kao npr. pitanje života kao »dobro« ili kao »vrednota«, život bez vrijednosti, treća životna dob — starost; govoreći o ljudskom dostojanstvu, ne spominje činjenicu da je čovjek stvoren na sliku Božju; ne analizira razliku između smrti i umiranja; ne govori o razlici između »ubiti« i »pustiti umrijeti« u krajnje teškim slučajevima; ne obrađuje pitanje donošenja odluke u ime pacijenta. *Deklaracija* uopće ne spominje: dokaz »brana« — iz razornih posljedica eutanazije, kao ni pitanja o kriterijima ljudskog osobnog života — *humanuma*, o kriterijima smrti, o toku umiranja kao jednom od životnih procesa u koji bi čovjek mogao zahvaćati kao u druge procese. Budući da se izjava obraća svakom čovjeku dobre volje, iznenađuje potpuna odsutnost načela Hipokratova etosa.

Spomenuti nedostaci mogu biti dijelom ispričani ili opravdani bilo zbog kratkoće izjave, bilo zbog toga što su neka od tih pitanja još uvijek predmet žive rasprave, pa nije bilo uputno da se ishod rasprave autoritativno ili prekine ili usmjeri u jednom pravcu.

U iznošenju istine o životu boli i smrti, o čovjekovu dostojanstvu i određenju poslije smrti, ne nalazi se traga nikakve isključivosti, kao da bi to spadalo samo u domet crkvenog učiteljstva. Naprotiv, ističe se da su u pitanju temeljna dobra, baština zajednička svim ljudima.

Vrijedno je upozoriti i na stil govora. Dajući odgovore na upite, *Deklaracija* samo *predlaže*, a ne *nalaže*, vlastite poglede i norme. Motiv donošenja izjave jest služenje ljudima, onima koji se mogu naći u okolnostima da moraju donijeti odluke o tim teškim životnim pitanjima, da ih donesu u skladu sa Stvoriteljevim naumom. I premda je eutanazija u objektivnom redu stvarnosti osuđena bez oklijevanja, poštuje se savjest pojedinca koji, u zabludi, drukčije misli. Polemičan ton također nije prisutan. Možda i zbog toga nije dodirnuto pitanje naravnoga zakona i načelo dvostrukog učinka, oba u preispitivanju.

Težište u obrazlaganju i dokazivanju neprihvatljivosti eutanazije nije u ideji da je Bog stvoritelj i gospodar života, sa svojim određenim pravima nad ljudskim životom već misao o nacrtu ljubavi što ga Bog ima sa svakim čovjekom u njegovu životu. U tom stilu pozitivnog pristupa, prihvatljivog za današnjeg čovjeka, treba shvatiti neopozivanje na dva negativna načela, Hipokratovo »Ne škoditi« i Božju zapovijed »Ne ubij«.

Temeljni stav *Deklaracije* pred životom stav je zahvalnosti pred darom. Najbolji oblik te zahvalnosti nalazi svoj izričaj u dubokom i bezuvjetnom poštovanju života koje se ostvaruje po liječničkoj njezi i osobnoj brizi prema onima koji su u opasnosti da izgube ili zdravlje ili život. Zahvalnost se, dakle, pretvara u služenje. Takvo služenje, iskazano ljudima, služenje je samom Gospo-

dinu, u skladu s njegovim riječima: »Što god učiniste jednome od ove moje najmanje braće, meni učiniste« (Mt 25, 40).

U svojem završnom odlomku izjava se obraća svima onima koji su svoj život posvetili službi bolesnih i umirućih, pozivajući ih da vještini svojih ruku pridruže i beskrajnu dobrotu i žarku ljubav prema čovjeku.

U cjelni gledana, izjava je uravnotežen dokument i u iznošenju problematike, i u predlaganju razjašnjenja, odgovora i prijedloga za rješenje teškoća u završnom dijelu ljudskoga života. Ponovno i odlučno naglašava poštovanje što ga dugujemo svakoj osobi u svakom stadiju života, napose u bolesti i tijekom umiranja.

Možda je uravnoteženost i odmjerena Deklaracije razlog što je dobila razmjerno mnogo priznanja i pohvala, premda nije bila baš tako mnogo analizirana i komentirana.²¹ Čini se da je sudbina dobro izrađenih dokumenata da privuku malo pažnje javnosti.

Kroz prošlih pet godina, od objavljivanja do danas, *Deklaracija* je bez sumnje mnogo pridonijela, a ubuduće će, sigurno, još i više, istinskijem i odgovornijem poimanju, prihvaćanju i ostvarivanju čovjeka na svim razinama njegova života, uključujući i bolest i patnju i smrt. To poimanje i poštovanje čovjeka i njegova dostojanstva u životu i umiranju, kako ga predlaže i zahtijeva izjava, ostvarit će se, za onoga tko vjeruje, u svjetlu poziva na život u zajedništvu s Bogom, gospodarom i darovateljem života, a za svakog drugog čovjeka u svjetlu uzvišenosti njegova dostojanstva kao osobe.

²¹ Usp.: H. BOELAARS, *Riflessioni sull'eutanasia* u *Studia Moralia* 19 (1981) 91—101; G. D. COLEMAN, *Natural Law and the 'Declaration on Euthanasia'* u *The Linacre Quarterly* 48 (1981) 259—264; Ph. DELHAYE, *La recente dichiarazione della Congregazione della fede sull'eutanasia* u *La Rivista del Clero Italiano* 10 (1980) 795—798; EDITORIAL, *Edges of Life, I* u *Commonweal* 107 (1980) 420—421; J. GAFFNEY, *The Vatican Declaration on Euthanasia and Some Reflections on Christian Ethical Methodology* u *Thought* 57 (1982) 413—421; G. V. LOBO, *Declaration of the S. Congregation for the Doctrine of Faith on Euthanasia* u *Vidyajyoti* 45 (1981) 38—44; D. G. McCARTHY, *Declaration Synthesizes Church Teaching, Stresses Consistency* u *Hospital Progress* 61 (1980) 25; R. A. McCORMICK, *Notes on Moral Theology: 1980 (Life and its Preservation)* u *Theological Studies* 42 (1981) 100—110; J. VISSER, *Pro-nunziamento ufficiale della S. Sede sull'eutanasia* u *Medicina e Morale* 31 (1981) 358—372.